

Croatica XXIII/XXIV (1992/1993) – 37/38/39

Izvorni znanstveni članak

Mijo Lončarić

**PRILOG JUŽNOSLAVENSKO-ZAPADNOSLAVENSKIM
ODNOSIMA, S POSEBNIM OBZIROM NA
SLOVAČKO-KAJKAVSKE VEZE**

UDK 808.62-087 * 808.54

Osim poznatih crta koje povezuju zapadnoslavensku i južnoslavensku jezičnu skupinu, postoje i neke nepoznate, odnosno nedovoljno poznate crte, tj. takve koje treba promatrati s drugoga gledišta. To su I jd. a-osnova, nastavak -me u 1. l. mn. prezenta, otvorena vrijednost kontinuantne prednjega nazala, ograničenje mjesta naglaska u kajkavskom podravskom dijalektu, prefiksi meži- i mezi-, prozodijaska oznaka NA imenica srednjega roda.

Još uvijek nije sa sigurnošću utvrđeno otkada se Slaveni nalaze na jugu Panonske nizine, kada su i kako došli na Balkan i posebno u dravsko porječje (što nas ovdje posebno zanima). Nije jasno jesu li Plinijevi Oseriates iz I. st., koje Meyer stavlja na područje Blatnoga jezera, a Katičić pak na prostor između Drave i Save, stvarno bili *ozeriti*, *jezerčani*, tj. stanovnici prijezerskoga ili povodnoga kraja. To mišljenje iznosi Trubačov, vraćajući se staroj Kopitarevoj pretpostavci o srednjem Dunavu kao pradomovini Slavena. Između ostaloga, toponim *Pathisus*, također iz I. st., Trubačov interpretira kao slavensku riječ *potisje*, dakle porječje rijeke Tise. Mađarski toponim *Máromoros* povezuje s Plinijevim *Morimarusi* svodi na *mor'e m̃rše* – mrtvo more. Ne zna se pouzdano tko su bili *Panonci* koji su se smjestili zapadno od Cetine. Međutim, bez obzira na to gdje je bila pradomovina Slavena, odnosno gdje su se nalazili Slaveni prije velike seobe naroda, tj. jesu li se već prije nje nalazili na srednjem Dunavu i u južnoj Panoniji, oni su najkasnije u VI. st. već nastavali to područje. To su bila slavenska plemena iz kojih se u hrvatskoj Slavoniji (sjevernoj, panonskoj Hrvatskoj) razvio (današnji) hrvatski etnos. U jezičnom je pogledu, u razvoju slavenskoga prajezika, VI. st. važno jer nakon toga vremena nastaju važne inovacije, a isto je tako i u razvoju južnoslavenskoga prajezika, koji se naziva i južnim praslavenskim (makro)dijalektom. Od tada je, znači, pa do dolaska Mađara, krajem IX. st., postojao u srednjoj i istočnoj Europi jezični slavenski kontinuum. Zapadnoslavenski i južnoslavenski dio kontinuuma prelazili su jedan u drugi, a isto su tako jedan u drugi prelazili zapadno- i istočnoslavenski na sjeveru te južno- i istočnoslavenski dio, na jugu.

Bez obzira na to do kada ćemo datirati praslavenski jezik kao jedan nov jezik, odnosno njegov raspad na više jezika, tj. da li samo do VI. ili do IX. st., svakako da on ni u VI. st. nije bio jedinstven, tj. isti, jednak, na cijelom području, kao što to nijedan prirodni jezik nije. Kao u svakom jeziku, i u njemu su postojali različiti dijelovi, djelomično slični i djelomično različiti sustavi, a s protekom vremena bilo ih je sve više i bivali su različitiji. Glavna tri praslavska dijela nazivaju se glavnim dijalektima ili makrodijalektima praslavenskoga jezika. Neću o tome navoditi različita mišljenja niti ih komentirati, jer to nije predmet ove rasprave, nego ću samo kratko iznijeti svoje gledište da bi bilo jasno polazište pri interpretaciji pojava o kojima će biti riječ.

U spomenutom jezičnom kontinuumu, kako je dobro uočeno, slovački jezik¹ zauzima, više-manje, središnje mjesto, tj. on je bio dijalekt koji se nalazio na prijelazu triju praslavenskih (makro)dijalekata jednoga u drugi, upravo na prijelazu zapadnoslavenskoga prajezika u istočni i južni. Prijelaz južnoslavenskoga dijela u istočni bio je istočnije. To se

---

¹ Kada govorim *slovački*, ili koji drugi jezik, onda mislim na jezik prirodan, organski, u njegovu teritorijalnom prostranstvu (ruski: "*dijalektni*" jezik), a ne književni jezik.

može zaključivati već i po samom zemljopisnom položaju slovačkoga jezika, ali o tome čvrsto svjedoče jezični podaci, što je, svakako, najvažnije. Zbog toga nije čudno da se govorilo da je nastala tzv. teorija o nehomogenom porijeklu slovačkoga jezika, jer u njemu nalazimo važne južnoslavenske i manje važne istočnoslavenske crte.

Ranije sam se (1988) osvrnuo na izoglose koje dijele jednu slavensku jezičnu skupinu od druge, a za koje se obično smatra da su nastajale u različito vrijeme, u uvjetima kretanja, udaljavanja i približavanja jedne skupine drugoj, tj. dvije i dvije skupine bile su sad bliže, sad dalje, i to teritorijalno. Tako su jedne pojave zahvaćale samo one dvije skupine koje su u trenutku njihova javljanja bile bliže. Iznio sam mišljenje da različit razvoj u pojedinim dijelovima praslavenskoga nije morao biti takav zbog migracija, pa u načelu ni u različito vrijeme, iako se različite pojave svakako nisu javljale u isto vrijeme. Za različit smjer izoglosa nekih jezičnih pojava nije bilo potrebno udaljavanje ili približavanje pojedinih dijelova, iako je toga moglo biti i bilo je. Redovna je i normalna pojava u jezičnom kontinuumu, a to je bitno, da se neka pojava širi od jedne točke, crte, do neke druge, s jednoga kraja na drugi, a druga se pojava širi od treće točke do četvrte. One mogu krenuti iz iste točke, ali ne moraju ići do iste. Zato se pojedine izoglose u istom idiomu, jeziku rijetko poklapaju, obično se sijeku pod ovim ili onim kutom, a neke idu paralelno. Na taj su način nastale i važne izoglose koje dijele i tri glavne grane slavenskih jezika. Slovački je jezik bio u njihovu sjecištu barem jednim svojim dijelom, ili svakako blizu njega. Jedna je od tih grana pri kraju spomenutih procesa, na početku X. st., i teritorijalno odvojena od ostalih dviju.

Prema Krajčoviču, trodjelno bi sjecište bilo zapravo na jugoistočnom rubu slovačkoga jezika, dok bi granica, tj. izoglose koje dijele zapadni dijalekt na sjeveru i južnoslavenski dio, tekla, polazeći od sjecišta, u smjeru istok-zapad, najprije jugozapadno do iznad Blatnoga jezera, a onda bi – mijenjajući smjer – nastavila dalje sjeverozapadno. Po izabranim osobinama, upravo po samo jednoj, granica i teče tako, tj. teče po izoglosi $g \sim h$ (g), što pokazuju zapisi toponima. Ostale izoglose koje Krajčovič navodi u prilog svojoj granici ne mogu se uzeti u obzir. Izoglosa $ę > \tilde{a}$ (tj. $ę$) nije dobro odabrana i o tome će biti riječi kasnije. Druga njegova izoglosa, prisutnost-nepresutnost epentetskog l' , kako i sam Krajčovič pokazuje, nije pouzdan kriterij. Naime, uz zapise bez njega na srednjoslovačkom području javljaju se i zapisi s epentetskim l' , kao što zapisa bez njega ima i južnije, do Blatnoga jezera. Izoglosa $j//z$ ($* < di$) ne govori o toj granici ništa. Krajčovič suprotstavlja slovenski jezik s j slovačkom s $ne-j$, zapravo z . To $ne-j$ ne mora oko Blatnoga jezera biti z , nego je vjerojatnije da je riječ upravo o $ž$, koje i danas nalazimo južno od njega. Izoglosa $j//ž$ cijepa tu kajkavsko narječje, spuštajući se dalje na jug. Za izoglosu $š//s$ (od x) ima još manje pouzdanih potvrda nego za epentetsko l' . Prema tome, jedina sigurna zapadnoslavenska-južnoslaven-

ska izoglosa koja se spušta daleko na jug, sjeverno od Blatnoga jezera, bila bi izoglosa *g//h*. Svakako, izoglosa je *g//h* veoma važna, ali ona je jedina koja bi govorila za zapadno-južnoslavensku granicu sjeverno od Balatona. Izoglose nekoliko drugih, isto toliko važnih, ako ne i važnijih, južnoslavenskih pojava, ili – kako ih Krajčović naziva – praslavenske osobine nezapadnoslavenskoga porijekla (koje se navode dalje), idu mnogo sjevernije i većina ih zahvaća barem srednjoslovačke govore, ulazeći kao klin na slovačko područje, kako naznačuje i Krajčović na kartama. Prema tome, ako želimo odrediti granicu između zapadno- i južnoslavenskoga razvoja, onda je treba povući od trojnoga sjecišta jugoistočno od današnjega slovačkog teritorija prema zapadu, najprije sjeverozapadno, obuhvaćajući srednjoslovačke govore, a onda dalje jugozapadno prema austrijskoj granici. Svakako, velika je Krajčovićevo zasluga što je sustavno iznio i raspravio ukupnost te problematike, tako da su raspravljani zamršeni odnosi postali znatno jasniji, te što je utvrdio izoglosu *g//h*.

S obzirom na teze o nehomogenom i homogenom razvoju slovačkoga jezika, treba se u osnovi složiti s Krajčovićem. Kako je slovački jezik bio blizu sjecišta trojakog razvoja, a preko njega je prolazila zapadnoslavensko-južnoslavenska granica, u njemu su se razvile trovrstne osobine. Jedne, obično općeslavenske i neke zapadnoslavenske, zahvaćaju jezik u cjelini, a druge, specifične za pojedine slavenske jezike, zahvaćaju samo neke njegove dijelove.

Jasno je, bez posebnoga obrazlaganja, da su (pra)slovački i (pra)hrvatski u slavenskom jezičnom kontinuumu prije njegova prekida prelazili jedan u drugi, a i sada se nalaze teritorijalno jedan nasuprot drugomu. Mislim da je prijašnje povezivanje slovenskoga i slovačkoga jezika (također *slovenskoga* po slovačkom), zbog istoga naziva etnikona, dovoljno opovrgnuto. Isto je tako jasno da je (pra)kajkavština prelazila u (pra)slovački, kao i u (pra)slovenski jezik, a (pra)slovenski u (pra)češki jezik. Naravno, razlike su među njima prije X. st. bile znatno manje, ali već i prije toga vremena razvile su se crte koje su specifične za te idiome. Od X. st. formiraju se idiomi ranga jezika, ali i idiomi manjega ranga, tako i kajkavština. Kako u to vrijeme pada i fizičko odvajanje slovačkoga jezika od juga, onaj njegov dio koji se – zbog pretežitosti važnih razvojnih osobina – ipak bio najvećim dijelom, razvijao u južnoslavenskom smjeru, nakon prekida sa svojom glavinom razvija se dalje u zapadnoslavenskom smjeru.

Do IX. st. formirane su na jugu dvije jedinice, istočni i zapadni južnoslavenski (pra)jezik. U X. st. od ostaloga dijela odjeljuje se slovenski jezik (s najvažnijom pojavom – progresivnim pomakom cirkumfleksa). U isto vrijeme odvaja se i kajkavština od zapadne štokavštine, odnosno čakavštine, i od čakavštine, i to formiranjem svoje tzv. osnovne kajkavske akcentuacije. To nije neka posebna vrsta prozodijskoga sustava s obzirom na inventar prozodijskih obilježja, vrstu naglasaka, niti s obzirom na njihovu distribuciju u sastavu, strukturi riječi, već s obzirom na genezu nag-

lasaka, upravo na distribuciju novoga praslavenskoga akuta i novoga, metatonijskoga, cirkumfleksa u leksiku i gramatičkim kategorijama, oblicima.

Kajkavsko područje pružalo se do XVI. st., tj. do dolaska Turaka u Slavoniju i ratova s njima, znatno istočnije na sjeveru Slavonije. Područje sjeverno od kajkavštine, na lijevoj obali Mure i Drave, danas Mađarska, sigurno je također pripadalo (pra)kajkavštini, dakle može se reći da je kajkavština na sjeveru veoma mnogo izgubila na teritoriju prostiranja.

Navest ću primjere južnoslavenskoga razvoja u slovačkom jeziku, bez njihova posebnoga obrazlaganja jer su općepoznati, od kojih neki zahvaćaju gotovo cijeli slovački, a većina samo srednjoslovačke govore. Na neke od njih osvrnut ću se dalje. To su:

- kraćenje staroga akuta
- prijelaz *ōrt-*, *ōlt-* u *ra-*, *la-*
- pojednostavljivanje skupova *tl*, *dl* u *l*
- promjena prasl. *š* (od *x* pred *ě*, *i* iz *oi* u *s*)
- prijelaz *ž* (od *g* u II. i III. palatalizaciji) u *z*
- prijelaz *j b-* u *i-*
- duljina u NA jd. n. pridjeva (-uo)
- duljina -e- u prezentu glagola (tip *nesieš* /*nesěš*/)
- duljina nastavka -á u NA mn. imenica s.r.
- *ōiφ* (> *ōu*), tj. nestegnuti nastavak u I jd. a-osnova
- nastavak -mo u 1. l. mn. prezenta
- duljenje osnovnoga vokala u G mn. imeničke deklinacije
- slogotvorni *r*, *l* između suglasnika
- razvoj sekundarnoga vokala u *l*-participu
- nastavak -om u I jd. m./n. imenica
- nastavak -e u NA mn. a-osnova
- vokal -e- u *sebe*
- sufiks *ovbce* u toponimima
- leksik.

Budući da su se zapadni južnoslavenski (slovenski i hrvatski) idiomi i južni zapadnoslavenski (češki i slovački) dodirivali, prelazili jedan u drugi, razvile su se neke crte zajedničke samo njima, odnosno nekima od njih (razvoj skupina *tort-*, *tolt-* i *tert-*, *telt-*; postojanje slogotvornih sonanata *r*, *l*; neke crte u tvorbi, npr. sufiks -ba, dio leksika; usp. Popović 8 i d.). Kako su češki i slovenski jezik opet bili bliži, oni su razvili neke osobine zajedničke samo njima, odnosno u slovenskom jeziku nalazimo neke zapadnoslavenske (češke) osobine (kontrahirano -e- iz složene pridjevske deklinacije, čuvanje skupova *dl*, *tl* u nekim sjevernim govorima, prefiks *vy-*, otvrdnjenje *l'*, prijelaz *g* u *h*, zajednički leksik). Neke od tih osobina zajedničke su i zapadnom dijelu hrvatskoga jezika – futur s *biti*,

prijelaz *g* u *h* i prefiks *vy-* u zapadnim čakavskim govorima, kontrahiran nastavak *-*o* I jd. *a*-osnova, zajednički leksik.

Neke osobine zajedničke su slovačkom jeziku, s jedne strane, te hrvatskom i slovenskom, s druge strane (npr. nastavak *-mo* u 1. l. mn. prezenta, nastavak *-e* u NA mn. *a*-osnova, zajednički leksik).

Kao posebne slovačko-hrvatske paralele, istina, samo u njihovim dijelovima, mogu se navesti *ča* u čakavštini i *čo* u srednjoslovačkom (zapadno- i istočnoslovački imaju *co*), prijelaz slijeda *ra* u slovačkom u *rä*, kao i u istočnohrvatskom (šćakavskom) i čakavskom, npr. *vrebac*, *rest*, slovački dijalektno *kräj*, *bräda*, *riast'*, kajkavski prefiks *řez-*, prijelaz intervokalnoga *-ž-* u *-r-*, npr. slov. *neborák*, češki *nebožák*, prema *more* 'može', *bar* u hrvatskom.

Ovdje bih htio navesti nekoliko poklapanja između slovačkoga jezika, posebno srednjoslovačkoga dijela, i hrvatskoga jezika, u prvom redu kajkavštine, odnosno panonskog hrvatskog područja, koja su dosad bila nepoznata, odnosno nedovoljno poznata, tj. bila se poznata posebno za jedan ili drugi jezik, ali nisu povezivana ili koja treba reinterpreirati, razmotriti u drugom svjetlu. Ovdje nije bitno jesu li ona zapadno- ili južnoslavenska.

1. Kao prvo, naveo bih izoglosu *-o//iø*, odnosno *-oiø//óiø*, tj. stegnut-nestegnut nastavak, odnosno bez novoga akuta na nastavku i s njim. Naime, iako se ta izoglosa uvijek navodila kao jedan od jugoslovenizama u srednjoslovačkim govorima, ipak se nije dovoljno dobro uočila jedna crta – tok te izoglose. Krajčović na str. 93 u bilješci kaže: "Psl. koncovka inštr. sg. fem. *oiø* pravepodobne nebola vo všetkých prípadoch rovnako intonovaná (porov. sln. z *lipo*, z *ribo* proti *rokó*, *ženó* ...)." Treba reći da navedeni primjeri ne govore za različitu modulaciju nastavka (akutiran-neakutiran) već je u navedenim primjerima riječ o različitom naglasnom tipu riječi, tj. *lipa* i *krava* bile su stare akutske baritone, a *ruka* i *žena* oksitone, dakle *lipa*, *kórva* ~ *rōkà*, *ženà*, pa je otuda različit suvremeni naglasak u slovenskom jeziku, kao i u većini kajkavštine. Na južnoslavenskom zapadu ne može se govoriti o izoglosi novoakutiran-nenovoakutiran nastavak, *-óiø//-oiø*. Prije će biti posrijedi pitanje kronologije pojave novoga akuta i kontrakcije. Naime, ako naglasak nije bio na nastavku, nije moglo doći ni do novoga akuta. Ako je naglasak bio na nastavku, imamo i novi akut, tj. **(žen)oiø* > *(žen)óiø* > *(žen)ō* u času same kontrakcije.² Na južnoslavenskom je istoku prije došlo do pojave akuta nego do kontrakcije, dakle *(žen)oiø*, a na zapadu se akut javlja u času kontrakcije.

Paralela koju sam htio povući između slovačkoga jezika, s jedne, i hrvatskoga panonskoga, s druge strane, u tome je što izoglosa I jd. *a*-os-

² Što danas u štokavštini imamo svuda dugo *-ō(m)*, to je zbog analogije, tj. *krāvōm* je prema *ženōm*, koje je pravilno od *ženōm*, a to od *ženōm* (od još starijega *ženōv*), kao što i danas imamo u nekim kajkavskim govorima *ženō*.

nova cijepa jedan i drugi idiom: u slovačkome nestegnuti nastavak imaju srednjoslovački govori, a južno od njih istočni dio Panonije, pa i najistočnija kajkavština. Ta je izoglosa išla dalje na jug pa je vjerojatno dijelila i zapadnu štokavštinu, kao što dijeli i danas čakavštinu na krajnjem jugu, na jadranskoj obali. Zanimljivo je da međimurski govori na zapadu, kao i podravski, imaju u tom padežu nastavak *-om*, kao što je i u štokavštini.

2. Izoglosa *-mo//me* u 1. l. mn. prezenta. Kao važan južnoslavlenizam u slovačkom jeziku navodio se nastavak *-mo* u 1. l. mn. prezenta, što je svakako još praslavenski dijalektno, kako s pravom ističe Krajčovič (24), ali zapravo utoliko više govori o "južnom" karakteru slovačkog jezika, iako taj nastavak imaju i ukrajinski i bjeloruski jezik. Ovdje je nedvosmisleno riječ o vezi s jugom. Međutim, manje je poznata, odnosno nije dovođena u vezu jedna druga crta – paralela između kajkavštine i slovačkoga jezika. Naime, i u kajkavštini i u slovačkom jeziku u tom se padežu ne pojavljuje samo nastavak *-mo*, nego i nastavak *-me*. Veliki dio kajkavštine, upravo centralni sjeverni kajkavski govori, imaju taj drugi nastavak, u osnovi upravo *-mę* (jer je u osnovnom kajkavskom vokalizmu kontinuantna izjednačenih **e = *ę* otvoreno *ę*, što se može pretpostaviti i za cijelu Slavoniju). Na primjer, nastavak *-mę* imaju Gregurovec i Bednja na sjeverozapadu (u Bednji je *-ma* jer je *ę* dalo *a*), Zelina u centru, Trebarjevo u sredini juga. Čak ni u najnovije vrijeme ne upućuje se na tu paralelu, već se spominje *-me* kao veza s "nekim istočnojužnoslavenskim pa i prizrensko-timočkim (torlačkim) dijalektima" (Brozović u: Brozović/Ivić 97). Znači, kao što se *-mo* u slovačkom jeziku može smatrati južnoslavlenizmom, tako se i *-mę* u kajkavštini može smatrati zapadnoslavlenizmom, iako se javlja i na drugim područjima u hrvatsko-srpskom dijasistemu, samo što u okviru njega ta pojava nije povezana. Javlja se samostalno, odnosno u vezi je s odgovarajućom pojavom u drugim jezicima.

3. U podravskom kajkavskom dijalektu, tj. u podravskim govorima s desne obale Drave, od Drnja i Koprivnice do Kalinovca i Podravske Sesveta, susreće se veoma zanimljiva akcentuacija, gdje je naglasak ograničen na zadnja dva sloga riječi, i to tako da je zadnji slog naglašen ako je dug, a ako nije dug (i naglašen), onda je naglašena penultima. (S obzirom na porijeklo naglasaka u pojedinim riječi, treba reći da ima vrlo mnogo analoških generalizacija u naglašavanju zadnjega sloga, npr. GI jd. *a*-osnova, *-of/-ef* u G mn. imenica m. roda.) Akcentuacija je poznata vrlo rano, u jednom od prvih triju značajnih djela hrvatske i srpske dijalektologije (Fancev 1907)³ Fancev ju je nazvao akcentuacijom u kojoj vlada zakon dvaju slogova (Zweisilbengesetz). Fonološki se ta akcentuacija može interpretirati tako da se kaže da je naglasak (silina) fiksiran na predzadnjoj mori riječi. Ta akcentuacija ima neke paralele s latinskom

³ Druga su dva djela *Današnji posavski govori* S. Ivšića i *Dijalekti istočne i južne Srbije* A. Belića.

akcentuacijom, a u slavenskom svijetu s njom ima sličnosti akcentuacija nekih makedonskih govora. Također se ista ili slična akcentuacija pretpostavlja za izumrli polapski (drevnopolapski) jezik (Trubeckoj, Olesch). Paralela toj akcentuaciji bila bi eventualna, pretpostavljena akcentuacija u starom slovačkom, koja je vjerojatno također imala fiksiran, stabiliziran naglasak na predzadnjem slogu (mori), što pretpostavlja Romprtl (1958). Zanimljivo je da se akcentuacija sa stabiliziranim akcentom na predzadnjem slogu pretpostavlja i za mađarski jezik u njegovoj ranijoj fazi (Skøld 1925).

4. Refleks prasl. prednjega nazala u kajkavštini i uopće u Slavoniji bio je otvoreno ξ ($\ddot{a}$), pa se može pretpostaviti da je i prasl. e tu bio otvoren ($\ddot{a}$), kao što se to pretpostavlja za slovački jezik (Ivić 1958, Lončarić 1985). Tu se može načiniti još jedna paralela, i to u razvoju obaju nazala u južnom i istočnom dijelu Slavonije s onim u slovačkom jeziku, kako ga interpretira Krajčovič. Naime, za slovački i češki jezik pretpostavlja se otvaranje prednjega nazala, a zatvaranje stražnjega, za istočnu štokavštinu samo uženje stražnjega nazala, a za slovenski jezik ostajanje na istom stupnju otvorenosti. To bi se moglo pretpostaviti i za sjeverni kajkavski, odnosno sjeverozapadni panonski. Međutim, na jugu i istoku kajkavštine, i uopće u Slavoniji, došlo je također do otvaranja prednjega nazala, odnosno njegova refleksa (ξ , $\ddot{a}$), i do relativnog zatvaranja stražnjega nazala, koji je tu dao zatvoreni ϕ , koji se tek kasnije većinom neutralizirao s u . Refleks se prednjega nazala kasnije jednači sa starim $*e$, također u otvorenoj vrijednosti. Prema tome, razvoj prednjega nazala bio je u Panoniji približno jednak, sličan.

5. Prefiksi *meži-*, *mezi-*. U kajkavštini i cijeloj Slavoniji, kao i u slovenskom jeziku, na zapadu, te Vojvodini, na istoku – dakle na cijelom južnoslavenskom sjeveru – prijedlog i prefiks za 'među' glasi *med(-)/mčd(-)*.⁴ U štokavštini, južnije, odgovarajući prefiks i prijedlog glasi *među(-)*. Na sjeverozapadu Hrvatske, između rijeke Drave i Mure, uz mađarsku i slovensku granicu, nalazi se pokrajina koja se službeno, književno naziva *Međimurje*. Narodni je pak oblik lik *mezimorje*. Kako taj lik nije bio proziran, a kako se nalazi uz rijeku *Muru*, smatrali su ga pogrešnim i dovodili u vezu s tim nazivom, po pučkoj etimologiji, pa je tako i danas književni i službeni oblik na *-murje*. Kako su opet hrvatski

⁴ U kajkavštini, a tako će biti i u slovenskom jeziku, fonološki je oblik prijedloga *med/mčd*, tj. sa zvučnim šumnikom na kraju, d , a ne t . Naime, prijedlozi uvijek dolaze ispred drugih riječi, nikada na apsolutnom kraju govorne cjeline. (Izuzetak je ekspresivna upotreba, a i onda realizacija može biti zvučna jer je tada obično govorni slijed prekinut.) Tako je i s prijedlozima z , v , pa se oni ispred fonema kojima je zvučnost zalihosna, realiziraju zvučno, a samo ispred bezvučnih šumnika bezvučno (z osim toga sudjeluje i u jednačenju po mjestu izgovora), npr. *znami*, *vnami*, *mčdnami* – *skoci*, *fkoce*, *metkoci* – *šćim*. Drugi je opet problem što u nekim govorima ispred bezvučnih suglasnika to nisu fortisi, tj. bezvučni napeti glasovi, nego mediji, bezvučni nenapeti glasovi.

vukovci smatrali da u književnom jeziku, odnosno u službenoj upotrebi, ne mogu biti dijalektni neštokavski likovi, sve su poštokavljivali, pa je neko vrijeme u upotrebi bio i lik s "pravilnim" *među*, tj. *Medumurje*. Ostao je kompromisni pučkoetimološki lik *Medimurje*. Međutim, u svakom kajkavskom rječniku nalazi se i apelativ *medjimorje*. Tako i u jednom od najstarijih i najvećih hrvatskih rječnika, Belostenčevu *Gazofilaciju* iz 1740. godine, piše da ta riječ znači jednostavno *otok*, a ta se riječ također može naći u tim rječnicima. Ono *morje* u toj složenici prvotno nema veze sa značenjem 'more', nego je u značenju 'voda', značenju potvrđenom na cijelom slavenskom području, a i danas se može naći na Kosovu (Lončarić 1992). Značenje 'otok' za *Medimurje* odgovara latinskom nazivu *Insula (Mura-Dravana)* i njemačkom *Mur-Insel*, tj. područje između voda, upravo između rijeka Mure i Drave.

U tom toponimu nalazimo prefiks *meži-*, koji se više ne susreće na južnoslavenskom području, što dokazuje da je i naziv star. Taj prijedlog svojim oblikom, a s fonološkim likom po pravilima kajkavskoga konzontizma, odgovara slovačkom obliku adekvatnoga prijedloga, prefiksa *medzi (mezi)*, tj. prema **d'* od *dj (indoeuropski se pretpostavlja *med-jo) jednom je pravilno ž, a drugi put z.

6. Palataliziranje suglasnika ispred prednjih vokala. Popović i Krajčović navode paralelu u palataliziranju suglasnika ispred prednjih vokala, i to iz Vojvodine i Bednje (na zapadu kajkavskoga područja). Tomu se može dodati da tu pojavu u nekom obliku nalazimo na današnjem cijelom južnoslavenskom sjeveru. U nekajkavskim i istočnim kajkavskim govorima u Slavoniji to je leksikalizirano, ograničeno na neke riječi i kategorije, npr. u glagola na *-iti*, kao *soliti*, *moliti*, dakle to više nije živ proces. U znatnom dijelu kajkavštine pojava još uvijek djeluje, pa imamo fonetsko/fonološko pravilo da se *l* ispred prednjih vokala palatalizira, odnosno da se ukida opreka *l - ĺ*, npr. *soġili*, *preġe su preġe*, ili *sol'li'i*, *preġ'e*. Rjeđe je palataliziranje drugih suglasnika, kao npr. *i d, n* u Bednji.

7. Slovjeni, Slovenci. Obično se navodi i paralela u imenu etnikona, i to naziv *slovenski* za slovenski i slovački narod i jezik. Tu treba dodati da hrvatski sjever prije integracije hrvatskih zemalja također ima taj naziv, tj. *Slavonija* se (što je povijesno cijela sjeverna Hrvatska) hrvatski, kajkavski nazivala *slovenski orsag*, gdje se govorio *slovenski jezik*, stanovništvo se nazivalo *Slovinci, Slovenec* ⁵

8. Vokali e-tipa. U istočnoslovačkom se kontinuant prednjeg nazala izjednačila s etimološkim *e*, kao i na jugu, ali to će tamo biti kasnije razvoj. Jat je dao *e*, odnosno izjednačio se s etimološkim *e*, samo što

⁵ Po turskom osvajanju naziv *Slavonija* ograničen je samo na turski dio, koji je bio pod turskom vlašću, dakle na istočni dio stare Slavonije – sjeverne, panonske Hrvatske. I danas na istoku Bilo-gore postoji selo *Slovinska* Kovačica, u kojoj se govori kajkavski, za razliku od Donje Kovačice u kojoj se govori štokavski. U tom nazivu *slovinska* stoji za *slovjenska = slovenska*.

ispred njega dolazi do palatalizacije, kao u nekim štokavskim govorima, ali to su dvije različite pojave, uzajamno nepovezane.

9. Kao osobina zajednička većem dijelu slovačkoga jezika (osim zapadnoslovačkih govora), dijelu hrvatskih govora (Slavonija, danas staroštokavski slavonski govori) i čakavštine, a čiji se tragovi susreću i u ruskom jeziku, jest duljina u nastavku za NA mn. imeničke deklinacije srednjega roda (npr. slovački *mestá, ramená*, slavonski i staroštokavski *mestā, ramenā*, čakavski *mestá, ramená*, ruski *mestá, ramená*). Tu nije riječ samo o akutu, jer ako je u pitanju i baritoni tip, u staroštokavskom i čakavskom on nema naglasak na nastavku, ali je nastavak dug. U slovačkom je samo duljina, a u ruskom je naglašen nastavak, naravno samo u nekih imenica. Iako danas između Slavonije i obale nemamo primjera za dugi nastavak u tom obliku, treba pretpostaviti da ga je prije bilo.

Krajčović izričito navodi da slovenski jezik ima kratak nastavak, ali da "je to d'alši prozodický jav zhodní s češčinou" (1974:97). Točno je da je to kasniji razvoj, ali pitanje je može li se dovesti u vezu s češkim jezikom. Slična je situacija i u kajkavštini. Zanaglasna duljina ni u slovenskom ni u kajkavštini nije moguća. Je li u tom padežu prije bilo duljine, teško je reći. U svakom slučaju, treba navesti da u kajkavštini, kao i u slovenskom jeziku, u osnovi nalazimo svojevrstu paralelu, premda to ovdje nije generalno kao što je to općenito dug nastavak u staroštokavskim slavonskim govorima, nego u određenim kategorijama imenica. Prema kračini osnovnoga vokala u jd. dolazi duljina u množini, npr. *s'glo ~ s'gla, l'eto ~ l'eta*. Tu paralelu utvrdio je već Ivšić (1936). Pojava razlike između jednine i množine, bez obzira na to da li u kvantiteti nastavka ili osnove, može se tumačiti morfološkim razlozima.

Zaključno se može reći da osim općepoznatih osobina koje povezuju zapadnoslavenske i južnoslavenske jezike, a posebno češki i slovački jezik, s jedne strane, te slovenski i hrvatski jezik, s druge strane, a među njima posebno slovački jezik i hrvatsku kajkavštinu, postoje još neke pojave koje su manje poznate. One su ili gotovo nepoznate, ili su poznate u okviru svoje dijalektologije, tj. slovačke ili hrvatske, ali nisu povezivane, ili pak neke od više-manje poznatih pojava treba drukčije interpretirati nego što je to bio slučaj do sada. Takve su:

- nastavak *-me (-mę)* 1. l. mn. prezenta (u nekim slovačkim i kajkavskim govorima)

- stabilizacija naglaska na posljednjoj mori u nekim sjevernim kajkavskim govorima u Podravini – u svjetlu pretpostavke da je i u slovačkom jeziku prije fiksiranja akcenta na početku riječi on bio stabiliziran na penultimi

- otvoren izgovor kontinuantne prednjega nazala (i etimološkoga *e*), odnosno samoga nazala prije denazalizacije

- izoglosa *-o//oiŋ* u I jd. *a*-osnova, koja dijeli slovački i kajkavštinu

- prefiks *mčži-//mezi-*

- duljina nastavka *-a* u NA mn. imenica srednjega roda.

LITERATURA

Ovdje se ne navode sva djela koja se bave odnosima zapadno- i južnoslavenskih jezika, nego samo oni radovi koji se spominju u radu. Za ostalu literaturu upućujem na bibliografije u djelima *Krajčović 1974*, *Lončarić 1990*, *Birnbaum, Merrill*. Također se ovdje donose djela koja se ne navode u spomenutim bibliografijama.

- Birnbaum, H, Merrill, P. T, *Recent Advances in the Reconstruction of Common Slavic (1971–1982)*, Columbus 1985.
- Brozović, D, Ivić, P, *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb 1988.
- Golāb, Z, *The ethnogenesis of the Slavs in the light of linguistics*, American contributions to the Ninth International Congress of Slavists, Kiev 1983, I. Linguistics, Ohio.
- Ivšić, S, *Prilog za slavenski akcenat*, Rad JAZU, 47, 1911, 133–208.
- Jedvaj, J, *Bednjanski govor*, Hrvatski dijalektološki zbornik I, 1956, 279–330.
- Junković, Z, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*, Rad JAZU 363.
- Katičić, R, *Narodi i jezici antičke Slavonije*, Vinkovački simpozij, 1969, 145–152.
- Klaić, N, *Hrvatska povijest: Od mita do stvarnosti, Start*, Zagreb 1988.
- Kopitar, J, *Briefwechsel zwischen Dobrovsky und Kopitar*, Herausgegeben von V. Jagić, Berlin 1985.
- Krajčović, R, *Slovenčina a slovanske jazyky. Praslovanska geneza slovenčiny*, Bratislava 1974.
- Kunstmann, H, *Beiträge zur Geschichte der Besiedlung Nord- und Mitteleuropas mit Balkanslaven*, München 1987.
- Kurkina, L. V, *Nekotorye voprosy formirovanija južnih slavjan v svjazi s panonskoj teorijej J. Kopitara*, Voprosy jazykoznanija, 3, 85–, 1981,
- Lamprecht, A, 1978.
- Lenček, R. L, *The Structure and History of the Slovene Language*, Columbus, 1–369, 1982.
- Lončarić, M, *Kaj jučer i danas. Ogladi o kajkavštini s bibliografijom i kartom narječja*, Čakovec 1990.
- Mańczak, W, *Praożytna Slowian*, Wrocław 1981.
- Mayer, A, *Die Sprache der alten Illyrier*, I Wien 1957.
- Moguš, M, *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*, Zagreb 197.
- Rani razvitak kajkavštine*, Rasprave Žavoda za jezik 14, 79–104, 1988.
- Nonnenmacher-Pribić, E, *Die baltoslavischen Akzent- und Intonationsverhältnisse und ihr quantitativer Reflex im Slavischen*, Wiesbaden 1961.
- Novak, L', *Vznik Slovanov a ich jazyka*, (Zaklady etnogenezy Slovanov), Slavica Slovaka 19, 1984.
- Olesch, R, *Der dravānopolabische Wortakzent*, I. Slavistische Studien zum VII. internationalen Slavistenkongress in Warschau. München. II. u: *Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Jg. 13. Wiesbaden 1973.
- Popović, I, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960.
- Rigler, J, *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu*, Slavistična revija 14, 25–78, 1963.
- Romprtl, M, *Zur Akzentstabilisierung in den westslawischen Sprachen*, Zeitschrift für Slavistik 3, 8–25, 1958.

- Schenker, A. M, *Were the Slavs in Central Europe before the Great Migrations?* International journal of Slavic linguistics and poetics, 31–32, 1985.
- Skøld, H, *Ungarische Endbetonung*, Lunds Universitetes Årsskrift 20, 1925.
- Trubačov, N, *Jazykoznanie i etnogeneza slavjan. Drevnie slavjane po dannym etimologii i onomastiki (I)*, Voprosy jazykoznanija 1982. 4/10–26, 5/3–17; (II) V.j. 1984, 2/15–30, 3/18–29
- Trubetzkoy, N. S, *Polabische Studien*, Wien, Leipzig 1928.
- Vermeer, W. R, *Raising of *ě und loss of the nasal feature in Slovene*, Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske, XXV/1, 97–120, 1982.

ZUSAMMENFASSUNG

SÜDSLAVISCH-WESTSLAVISCHE BEZIEHUNGEN MIT BESONDEREM RÜCKSICHT AUF DIE SLOVAKISCH-KAJKAVISCHES VERBINDUNGEN

Im Referat wird gezeigt, dass neben den bekannten Merkmalen, die die südslavische und westslavische Sprachgruppe verbinden, besonders die mittelslovakischen und kroatischen panonischen Mundarten, auch einige andere Erscheinungen bestehen, die ihnen gemeinsam sind und die früher nicht in Betracht genommen waren. Solche Charakteristika die z.B. slovakische und kajkavische Mundarten gemeinsam haben, sind:

- Endung *-me (-mę)* 1. Pers. Pl. Präsens (im Slovakischen und in einigen kajkavischen Mundarten),
- Stabilisierung der (Wort)Betonung auf der vorletzten Mora im nördlichen kajkavischen Dialekt in Podravina, im Lichte der Voraussetzung, dass im Slovakischen vor der Fixierung der Betonung am Anfang des Wortes der Akzent auf die Penultima begrenzt war,
- breite Aussprache der Kontinuante des etymologischen *e* und des vorderen Nasals (*ę*), bzw. des Nasals vor der Denasalisierung,
- Isoglosse (Isomorphe) *-ę ~ -oǰę* im Inst. Sg. (j)a-Deklination, die die slovakische Sprache und das Kajkavische teilt,
- Präposition (Präfix) *'među'* in der Form *mezi*, bzw. *meži-* (im Landschaftsnamen *Međimurje*, im Norden des kajkavischen Gebietes).